

It is concluded that becoming a competent teacher means to acquire the new personality, which not only has comprehensive knowledge and valuable opinion, and reputable, but acquired a set of skills not only to communicate with pupils, but control their activities. Productive training relationships are established to be built in the implementation of educational communication, which should be understood as a process of joint work of teacher and student.

Key words: educational communication, educational task, pedagogical competence, subject-object-subject training relationship, productive training relationships, management training activities.

Received January 08, 2016

Revised January 23, 2016

Accepted February 24, 2016

УДК 159. 923

В.Л. Щербина

kherson16@rambler.ru

Процес соціалізації особистості в умовах багатокладного суспільства: соціально-психологічна модель

Scherbyna V.L. The process of socialization of personality in the multi-structure society: the social and psychological model / V.L. Scherbyna // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostiuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufriieva. – Issue 32. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2016. – P. 614–624.

В.Л. Щербина. Процес соціалізації особистості в умовах багатокладного суспільства: соціально-психологічна модель. У статті запропоновано теоретичну модель соціалізації і розвитку цілісної особистості в умовах сучасного багатокладного суспільства України. Обґрунтовано тезу, що процес соціалізації і становлення цілісної особистості в умовах сучасного суспільства необхідно розглядати виходячи з того, що кожен індивід має домінуючу орієнтацію на один із культурних укладів. Традиційний, модерний (індустріальний) та постмодерний (комунікативний) культурні уклади передбачають різні способи розуміння соціальних норм і цінностей, тому однакові цінності в процесі їх засвоєння набувають відмінного розуміння та сенсу. Відповідно до моделі процес соціалізації особистості розглядається як такий, що має дві сторони.

Зовнішня сторона, або сукупність зовнішніх чинників цілісності особистості, постає як обумовлений культурним укладом, на який орієнтований конкретний індивід, спосіб інтерпретації і розуміння цінностей, норм, форм практичної поведінки в кожній зі сфер суспільства. Внутрішня сторона постає як процес концептуалізація життєвої перспективи та досягнення психологічного благополуччя.

Введено в науковий обіг результати емпіричного дослідження, які було отримано на основі використання вказаної моделі у травні-червні 2015 р. факультетом психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Шляхом кластерного аналізу встановлено наявність шести типів цілісності, які характерні для сучасних українських студентів.

Запропоновано започаткувати регулярний моніторинг процесів формування цілісної особистості студентства, виходячи з виявлених на основі емпіричного узагальнення типів, для того, щоб коригувати інструментарій соціальної допомоги, психологічного консультування та педагогіки вищої школи України.

Ключові слова: соціалізація, особистість, багатоукладне суспільство, теоретична модель, типи цілісності особистості.

В.Л. Щербина. Процесс социализации личности в условиях многоукладного общества: социально-психологическая модель. В статье предложена и обоснована теоретическая модель социализации и развития личности в условиях современного многоукладного общества Украины.

Обосновано тезис о том, что процесс социализации и становления целостной личности в условиях современного общества необходимо рассматривать исходя из того, что каждый индивид имеет доминантную ориентацию на один из культурных укладов. Традиционный, современный (индустриальный) и постмодерный (коммуникативный) культурные уклады предусматривают различные способы понимания социальных норм и ценностей, поэтому одинаковые ценности в процессе их усвоения приобретают различное понимание и смысл. В соответствии с моделью процесс социализации личности рассматривается как имеющий две стороны. Внешняя сторона, или совокупность внешних факторов целостности личности, предстает как обусловленный культурным укладом, на который ориентирован данный индивид, способ интерпретации и понимания норм, ценностей, форм практического поведения в каждой сфере общества. Внутренняя сторона предстает как процесс концептуализации жизненной перспективы и достижения психологического благополучия.

Введены в научный оборот результаты эмпирического исследования, полученные на основе использования указанной модели в мае-июне 2015 г. факультетом психологии Киевского национального университета имени Тараса Шевченко. Кластерный анализ эмпирических данных исследования позволил определить наличие шести типов целостности, характерных для современных украинских студентов.

Предложено организовать регулярный мониторинг процессов формирования целостной личности студенчества, исходя из выявленных на основе эмпирического обобщения типов для того, чтобы корректировать инструментарий социальной помощи, психологического консультирования и педагогики высшей школы Украины.

Ключевые слова: социализация, личность, многоукладное общество, теоретическая модель, типы целостности личности.

Постановка проблеми. Актуальність. Розвиток особистості сучасної людини відбувається в умовах багатоукладного суспільства, що має динамічну надскладну структуру. На відміну від попередньої історичної доби традиційний, індустріальний (модерний) та комунікативний (постмодерний) культурні уклади за умов сучасності співіснують не ієрархічно, вони утворюють єдине середовище соціалізації, в якому на інституційному рівні відсутня однозначність тлумачення норм, цінностей і процедур легітимації. Консенсус щодо розуміння ціннісно-нормативного дискурсу взаємодії між людьми досягається за таких умов на рівні міжособистісного спілкування. На рівні інституційної побудови суспільства в цілому проблема багатоукладності вирішується на основі розвитку принципу толерантності та практик суспільного діалогу. Однак перехід до такого типу суспільного життя, де історично відмінні (іноді до ворожого протиставлення) способи інтерпретації культурних норм і цінностей співіснують в одному соціальному континуумі, ще не відбувся історично. Сучасні покоління людей лише набувають досвіду життя в умовах такої соціокультурної багатоукладності, відбувається пошук механізмів та інститутів інтеграції суспільних процесів нового рівня диференціації. Тому культурна багатоукладність є ознакою як нашого сучасного – його проблемою, критичним викликом, так і нашого майбутнього – його фундаментальною засадою, критичним ресурсом. Одночасно з набуттям досвіду формування особистості в нових історичних умовах відбувається цілеспрямоване дослідження окремих нових компонентів та змін структури соціалізації особистості. Соціально-психологічний вимір історичних змін потребує особливої уваги, оскільки суспільство індивідуалізується, особистість стає центральним агентом суспільної взаємодії. Соціально-психологічні риси особистості утворюються в контексті її формування у культурному просторі. Під час нашого дослідження ми сформулювали та перевірили гіпотезу про наявність у процесі соціалізації різних груп, які відрізняються за орієнтацією на певний тип культурного укладу.

Пілотажне емпіричне дослідження, проведене у 2014 р. серед студентів м. Києва, показало, що соціокультурний простір соціалізації студентів включає наявність трьох ядер культурно-типової орієнтації, які виступають чинниками формування особистості. Такими ядрами є найбільша група «індустріалістів-модерністів», що складає 31,5% опитаних, «традиціоналістів» – 22,9%, «комунікативістів-постмодерністів» – 12,1%. [1, с. 611]. Соціалізація особистості сучасного студента відбувається у складному комбінованому середовищі, де особистість відчуває на собі впливи чинників різної якості та сили. Ядра культурно-типової орієнтації утворюють відносно кожної окремої особистості багатомірне середовище соціалізації. У результаті взаємодії з таким середовищем формується і соціалізаційний процес окремої особистості, розвивається її цілісність. Аналіз результатів продемонстрував, що процеси соціалізації відбуваються в умовах наявної нерівномірності якісних і кількісних впливів на особистість чинників різного культурного типу, комбінування їх дії, що ускладнює реальну структуру соціалізаційних процесів. Як це впливає на розвиток цілісної особистості сучасної людини – питання, яке потребує дослідження, необхідно визначити шляхи вирішення подібних суперечностей на рівні практик індивідуальної соціалізації окремої особистості. З метою дослідження описаної проблематики актуальною проблемою стало вироблення теоретичної моделі формування цілісності особистості в умовах культурної багатокладності.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми формування цілісної особистості в науковій літературі розглядаються переважно в рамках предметних галузей соціології, психології та (на їх основі) педагогіки. Поняття «цілісності» особистості в гуманітарне знання впроваджено в рамках релігійної філософії. У роботах І. Киреєвського, О. Хомякова, В. Соловйова, М. Бердяєва, М. Лосського та Л. Карсавіна було використано та розгорнуто цей концепт як такий, що характеризує духовний стан людини. [2] Значний внесок у дослідження особистості був зроблений також в рамках предмета філософської антропології: М. Шеллером, Г. Плеснером, А. Геленом, Е. Кассіером. Сучасна соціологія звертається переважно до осмислення соціалізації особистості в умовах формування інформаційного суспільства. Це дослідження Д. Белла, З. Баумана, Н. Смелзера, О. Тоффлера, на пострадянському просторі – І. Ю. Кисельова, В. В. Малахова, В. О. Матусевич, К. Г. М'яло, Н. М. Федотової, В. Г. Полохала, І. М. Попової, І. М. Раствої, А. Г. Смирнової, Т. В. Хрієнко,

В. А. Ядова. У рамках своєї предметної царини психологія розглядає проблему соціалізації як процес впливу на психіку людини. У радянській та пострадянській психології проблеми соціалізації досліджувались у роботах В. С. Агеева, Г. М. Андреевої, О. Г. Асмолова, Л. С. Виготського, І. С. Кона, К. В. Коростеліної. Вітчизняний науковий доробок складають праці, авторами яких є С. Д. Максименко, І. В. Ващенко, О. І. Власова, С. Ю. Пащенко, Л. Г. Терлецька, І. В. Данилюк. Зарубіжна психологія розглядає цілісність особистості як аспект її самоактуалізації та конструювання ідентичностей. Наявні концепції та моделі дозволяють побачити, що суспільство як середовище соціалізації стало більш динамічним та різноспрямованим, воно постає перед особистістю все більшою мірою не як система вимог і можливостей, а як процес виникнення та актуалізації різноманітних викликів та ризиків. Однак ефективно дослідити процеси соціалізації за таких умов існуючі нині концепції дозволяють не повною мірою. За цих умов виникає низка методологічних проблем щодо того, як розуміти та досліджувати цілісність особистості та чи вона взагалі можлива за умов таких суспільних змін. Для вирішення подібних проблем необхідно виробити теоретичну модель процесу соціалізації, яка дозволила б створювати гіпотези щодо розвитку цілісності особистості в умовах багатоукладного суспільства.

Мета статті – ввести в науковий обіг та розкрити зміст теоретичної моделі соціалізації особистості в умовах соціальних змін.

Виклад основного матеріалу. Соціалізацію особистості сучасні науковці розглядають у різних аспектах, тому існує чимало її визначень. Найбільш вдалим з точки зору предмета і проблеми нашої статті можна вважати визначення, відповідно до якого соціалізація – це процес засвоєння індивідом доступного йому та значущого для його існування в сучасному суспільстві певного соціального досвіду. За своїм змістом соціалізацію особистості можна представити як виникнення внутрішньої структури, де людина організовує своє внутрішнє буття (буття в самій собі) на основі отримання/вироблення досвіду буття у зовнішніх структурах. Ці структури і є культурними укладами, де в структурованому (узгодженому) поєднанні існують фізичні, соціальні та духовні умови життя людини. В акті соціалізації зовнішній та внутрішній простори перетинаються. Отож, для дослідження простору соціалізації необхідно визначити показники його багатомірності, тобто показники, за якими можна визначати різні існуючі в соціумі одночасно соціальні простори, які належать до певних культурних укладів.

Кожен культурний уклад характеризується наявністю різних типів простору: фізичного, соціального та суб'єктивного. Фізичний простір в нашому дослідженні ми, в силу низки причин, розглядати не маємо змоги, тому абстрагуємось від нього, зосередившись на соціальному (зовнішньому) та суб'єктивному (внутрішньому).

Культура в соціумі представлена певним набором цінностей і норм, історично сформованими практиками їх реалізації. Тому багатомірність соціалізаційного простору можна досліджувати через багатомірність наявних в цьому культурних конструктивів. Культурні уклади самі по собі не впливають на людину, а навпаки, індивід адаптує їх для себе, здійснює певну діяльність щодо них як умов власного буття. Простір соціалізації, таким чином розгортається на основі активності суб'єкта соціалізації. Наявність більшою або меншою мірою відокремлених одна від одної систем ціннісної орієнтації, нормативного регулювання стають показниками багатомірності соціалізаційного простору. В рамках різних укладів особистість переживає різний екзистенційний досвід духовного перетворення людини в суспільстві, набуття нею нових рис, які обумовлені узагальненням внутрішнього досвіду соціокультурної взаємодії. На певному етапі життя людина усвідомлює та виробляє певне ставлення до суспільства і себе самої у цьому суспільстві. Традиційний уклад передбачає досвід становлення особистості як процесу причетності до сфери сакрального – переживання життя як реалізації понад мирської сутності. Індустріальний (модерний) уклад передбачає досвід становлення особистості як процесу формування якостей успішності, прагматичної ефективної самодіяльності. Комунікативний (постмодерний) уклад передбачає досвід становлення особистості як процесу самоактуалізації в різних сферах. Відповідно до такої специфіки формуються і різні типи цілісності особистості. Водночас соціалізація відбувається під впливом такого чинника, як спосіб концептуалізації життєвого шляху, і це стає чинником її цілісності. Концептуалізація життєвого шляху дозволяє сприймати всю багатоманітність життєвих проявів у їхній цілісності, відношенні до різних аспектів індивідуального буття.

Виходячи з цього, обґрунтованим є припущення, що становлення цілісної особистості за умов соціальної трансформації відбувається під впливом низки відмінних за культурним типом інституційних вимог з боку суспільства, які представлені чинниками суб'єктивного (внутрішньо екзистенційного) та об'єктивного (зовнішньо соціалізаційного) характеру.

Запропонована теоретична модель (див рис. 1.) є відображенням структури та функціональних зв'язків процесу розвитку цілісності особистості в умовах багатуокладного соціального простору.

Модель включає в себе інституційні вимоги суспільства щодо формування особистості як фундаментальну умову соціалізації. Вони представлені наявними у конкретному суспільстві економічними, освітньо-виховними, релігійними, науковими, культурно-мистецькими, побутовими та родинними нормами, цінностями, механізмами соціального контролю.

У процесі соціалізації конкретної особистості соціальне середовище постає з двох сторін – зовнішньої та внутрішньої. Зовнішня сторона, або сукупність зовнішніх чинників цілісності особистості, постає як обумовлений культурним укладом, на який орієнтований даний індивід, спосіб інтерпретації і розуміння цінностей, норм, форм практичної поведінки в кожній зі сфер суспільної взаємодії того суспільства, де відбувається соціалізація. Внутрішня сторона постає як концептуалізація життєвої перспективи та досягнення психологічного благополуччя. Цілісність особистості в ідеалі передбачає досягнення стану, за якого особистість здатна до гармонійного поєднання цих зовнішніх і внутрішніх чинників, з одного боку, та досягнення внутрішньої гармонізації кожного з цих чинників окремо з другого боку, оскільки вони являють собою складні структурні утворення.

Активність людини у процесі досягнення стану цілісності проявляється в акті конструювання цілісності – центральному процесі, який представляє собою поєднання дії зовнішніх та внутрішніх чинників у конкретному акті життєвої поведінки індивіда. При цьому особистість у процесі конструювання власної цілісності у конкретному акті проявляє себе як активний та як пасивний елемент взаємодії. По відношенню до зовнішніх чинників активність проявляється в інтерпретації та наданні певного значення ситуації, а пасивна – у сприйнятті ситуації з точки зору домінуючого культурного укладу. По відношенню до внутрішніх чинників активність проявляється в акті концептуалізації ситуації як моменту власного життєвого шляху, присвоєння її як моменту власного персонального буття, а пасивність у сприйнятті конкретної ситуації як екзистенційного виклику власному буттю.

Стан цілісності особистості досягається як усвідомлена потреба і здатність особистості до актів конструювання цілісності за різних соціальних умов. Стан цілісності передбачає рефлексію

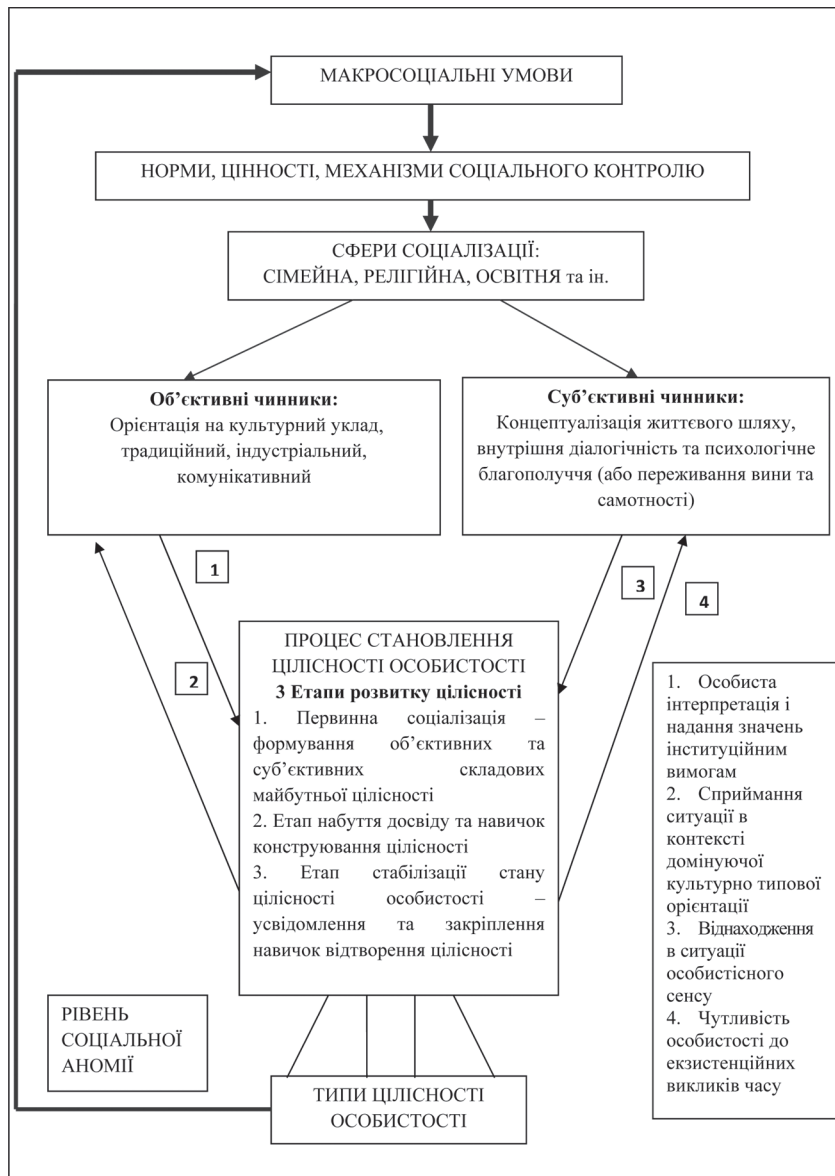

Рисунок 1. Теоретична модель соціалізації особистості в умовах соціальних змін

досвіду, набутого під час актів конструювання цілісності, цей досвід має бути присвоєний як прояв власної життєтворчості. Рефлексія даного досвіду також відбувається на основі культурно-типової орієнтації особистості та концептуалізації нею власного життєвого шляху. Тому стан цілісності завжди має усвідомлено відтворюватися у життєдіяльності, він не існує як константна характеристика особистості, наприклад, стать, раса або соціальне походження. Стан цілісності не існує також і як набутий соціальний статус. Безумовно, цілісність особистості пов'язана також з її соціальним статусом і специфікою психологічних характеристик, однак тут немає прямого зв'язку, це зв'язок між цілим і частиною.

Оскільки стани цілісності – результат життєтворчості особистостей, що складають конкретне суспільство, виявити типові форми цілісності стало можливо лише шляхом емпіричного дослідження культурно-типових орієнтацій і способів концептуалізації життєвого шляху особистості. З метою виявлення таких типових форм у травні-червні 2015 р. факультетом психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка було проведено опитування студентської молоді України. Вибірку склали 516 осіб, віком від 17 до 25 років з числа студентів ВНЗ 1-6 курсів, представники усіх макрорегіонів України та м. Києва. Шляхом кластерного аналізу було виявлено шість типів цілісності особистості, характерних для сучасного студентства. Перший тип – «модерн-постмодерн», становить 19% вибірки, до його складу належать особи з переважанням високих показників індустріального (модерного) та комунікативного (постмодерного) укладів та низькими показниками традиційного укладу. До другого типу – «високо рівноукладних», що становить 36% вибірки входять особи з однаково високими показниками за усіма укладами. Третій тип – «традиційні-модерн» – складає 8% вибірки, до нього входять особи з переважанням високих показників індустріального (модерного) і традиційного укладів та низькими показниками комунікативного (постмодерного) укладу. Четвертий тип – «заперечення традицій», що становить 5% вибірки, до якого увійшли особи, що не поділяють цінності традиційного суспільства та мають середні показники за індустріальним (модерним) і комунікативним (постмодерним) укладами. П'ятий тип – «середньо рівноукладні» складає 27% вибірки, до якого увійшли особи з середніми показниками за усіма укладами, можливо трохи вищими показниками комунікативного (постмодерного) укладу. Шостий тип – «чисті традиціоналісти» – стано-

вить 5% вибірки, до якого входять особи з вираженими традиційними установками і низькими показниками індустріального (модерного) та комунікативного (постмодерного) укладів.

Висновки та напрямки подальшого дослідження. Запропонована теоретична модель соціалізації особистості виявила евристичний потенціал щодо дослідження процесів соціалізації сучасної студентської молоді в умовах соціальних змін сучасного українського суспільства.

Дослідження виявило низку системних суперечностей, проявилася відмінність соціокультурного розуміння цінностей соціалізації та сенсу суспільних інститутів. Зокрема, встановлено, що процес соціалізації особистості студента відбувається в умовах домінування у їх суспільній думці традиціоналістського уявлення про суспільство, модерністського – про правові відносини та постмодерністського – про ідеали демократичного розвитку суспільства. Подальші дослідження передбачають виявлення специфіки та механізмів вирішення цих суперечностей.

На основі отриманих даних є сенс започаткувати регулярний моніторинг процесів формування цілісної особистості студентства, виходячи з виявлених на основі емпіричного узагальнення типів для того, щоб коригувати інструментарій соціальної допомоги, психологічного консультування та педагогіки вищої школи України.

Список використаних джерел

1. Щербина В. Л. Типологія культурних орієнтацій студентської молоді у процесах соціалізації за умов сучасного суспільства / Вікторія Леонардівна Щербина // Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. – Том 11. – Вип. 15. – 2015. – С. 606–617.
2. Соловьев В. С. Чтения о богочеловечестве / Владимир Сергеевич Соловьев. – СПб: Художественная литература, 1994. – 528 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Shcherbyna V. L. Typologija kul'turnyh orijentacij students'koi molodi u procesah socializacii' za umov suchasnogo suspil'stva / Viktorija Leonardivna Shherbyna // Aktual'ni problemy psihologii': Zbirnyk naukovyh prac' Instytutu psihologii' imeni G. S. Kostjuka. Psychologija osobystosti. Psychologichna

dopomoga osobystosti. – Tom 11. – Vyr. 15. – 2015. – S. 606–617.

2. Solov'ev V. S. Chtenija o bogochelovechestve / Vladimir Sergeevich Solov'ev. – SPb: Hudozhestvennaja literatura, 1994. – 528 s.

V.L. Scherbyna. The process of socialization of personality in the multi-structure society: the social and psychological model. The author proposes and bases a theoretical model of socialization of personality in the context of contemporary multi-structural society of Ukraine.

The author proves the thesis that socialization and development of the integrity of personality in the context of modern society must be considered on the basis that each individual has a dominant orientation to one of the cultures modus.

Traditional and modern (industrial) and postmodern (communicative) cultural societies involve excellent ways of understanding of social norms and values, so the same values in the process of their assimilation acquire different understanding and meaning.

In accordance with the model the process of socialization of the personality is seen as that having two sides. An external side, or a combination of external factors of the integrity of the personality, appears due to the cultural way of life, which focuses on the individual way of interpreting and understanding of norms, values, forms of practical conduct in every sphere of society. Internal side appears as a process of conceptualization of life perspectives and achieving psychological well-being.

Empirical research results were obtained through the use of the model in May-June 2015 by the faculty of psychology of Taras Shevchenko National University of Kyiv and introduced into scientific circulation. The presence of six types of integrity which is characteristic for modern students was discovered with the help of the cluster analysis.

The author proposes to initiate regular monitoring of processes to develop holistic personality of students based on the empirical generalization types in order to adjust the instruments of social assistance, psychological counseling and pedagogy of higher school of Ukraine.

Key words: socialization, personality, cultural mode, multi-structure society, types of integrity of personality.

Received January 09, 2016

Revised January 29, 2016

Accepted February 24, 2016